

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آینه معرفت

(فصلنامه علمی - پژوهشی فلسفه و کلام اسلامی)
سال چهاردهم، شماره ۳۸ / بهار ۱۳۹۳

صاحب امتیاز:
دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده الهیات و ادیان

مدیر مسئول:
دکتر حسن سعیدی

سر دبیر:
دکتر محمدعلی شیخ

مدیر داخلی:
دکتر زکریا بهارنژاد

اعضای هیئت تحریریه به ترتیب الفبا:

دکتر محمد ابراهیمی ورکیانی (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر سیدعلی اکبر افجه‌ای (استاد دانشگاه علامه طباطبایی)، دکتر رضا اکبریان (استاد دانشگاه تربیت مدرس)، دکتر محسن جوادی (دانشیار دانشگاه قم)، آیت الله دکتر سیدحسن سعادت مصطفوی (دانشیار دانشگاه امام صادق)، دکتر حسن سعیدی (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر محمدعلی شیخ (استاد دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر منوچهر صانعی (استاد دانشگاه شهید بهشتی) دکتر قربان علمی (دانشیار دانشگاه تهران)

همکاران علمی این شماره به ترتیب الفبا:

دکتر علیرضا ابراهیم، دکتر حسین اترک، دکتر سیدمحسن سادات کیایی، دکتر مریم سالم، دکتر میثم سفیدخوش، دکتر سیدمحمد اسماعیل سیدهاشمی، دکتر محمدجواد شمس، دکتر قربان علمی، دکتر حسین مقیسه، دکتر اصغر واعظی

مترجم چکیده‌ها:

دکتر محمدرضا عنانی سراب

ویراستار:
فروغ کاظمی

صفحه آرا:
مریم میرزایی

نشانی: تهران، اوین، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده الهیات و ادیان، دفتر مجله کد پستی: ۱۹۸۳۹۶۳۱۱۳

www.sbu.ac.ir/maaref/ayenehmarefat
E-Mail: ayenehmarefat@sbu.ac.ir

تلفکس: ۲۲۴۳۱۷۸۵   تلفن: ۲۹۹۰۲۵۲۷
چاپ و صحافی: چاپخانه دانشگاه شهید بهشتی

در تاریخ ۹۱/۱۰/۲۵ طی نامه ۲۰۵۱۳۹/۳/۱۸ رتبه علمی پژوهشی فصلنامه آینه معرفت توسط کمیسیون نشریات وزارت علوم و تحقیقات و فناوری تمدید اعتبار شده است.

فصلنامه آینه معرفت در سایت زیر به طور تمام متن قابل بازیابی است:

www.ISC.gov.ir

پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

سال نشر: ۱۳۹۳

توجه: مسئولیت مطالب و نظریات مطرح شده در مقاله‌های این فصلنامه برعهده نویسندگان آن است و چاپ آنها به معنای تأیید آنها نیست.

راهنمای نگارش مقالات

از نویسندگان محترم تقاضا می‌شود از ارسال مقالاتی که مطابق شیوه‌نامه نیست، خودداری فرمایند؛ صرفاً مقالاتی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند که مطابق شیوه‌نامه نگاشته شده باشند.

۱. مشخصات نویسنده: نام و نام‌خانوادگی، مرتبه علمی و سازمان متبوع صاحب اثر (مؤلف / مترجم)، نشانی دقیق پستی و الکترونیکی و تلفن تماس در پایان مقاله آورده شود.
۲. تصمیم‌گیری در مورد چاپ مقاله‌ها توسط هیئت تحریریه و دو داور متخصص صورت می‌پذیرد.
۳. مقاله در نشریه دیگر چاپ نشده یا همزمان برای سایر مجلات ارسال نشده باشد.
۴. مقالات دانشجویان در مقطع تحصیلات تکمیلی در صورتی برای داوری ارسال خواهد شد که نام استاد راهنما نیز ذکر شده باشد.
۵. موضوع مقالات: مقاله‌های ارسالی مرتبط با زمینه‌های تخصصی فلسفه و کلام اسلامی به یکی از سه زبان فارسی، انگلیسی و عربی پذیرفته می‌شود.
۶. اجزای مقاله: عنوان مقاله، چکیده فارسی و انگلیسی، کلید واژه‌ها، مقدمه، متن، نتیجه، ارجاعات توضیحی، منابع.
۷. در تدوین مقاله فقط از یک روی کاغذ (A4) - با کادر مجله (راست، چپ و پایین ۴/۵ سانتیمتر و بالا ۶ سانتیمتر) و قلم زر ۱۳، حداکثر ۲۵ صفحه - استفاده شود.
۸. دو نسخه از مقاله به همراه سی‌دی آن ارسال شود.
۹. نسخه اصلی مقاله ترجمه شده به همراه مشخصات کامل کتابشناسی آن ارسال شود.
۱۰. معادل اصطلاحات و اعلام بلافاصله پس از اصطلاح یا نام در داخل پرانتز آورده شود.
۱۱. اعلام ناآشنا اعراب گذاری شود.
۱۲. منبع تبدیل سال‌ها از هجری به میلادی یا بالعکس: وستنفلد، فردیناند و ادوارد ماہلر، تقویم تطبیقی هزار و پانصد ساله هجری قمری و میلادی، مقدمه و تجدیدنظر از حکیم‌الدین قریشی، تهران، فرهنگسرای نیاوران، ۱۳۶۰.
۱۳. در پایان مقاله، نخست ارجاعات توضیحی آورده می‌شود که صرفاً شامل توضیحات ضروری است نه ارجاع به منابع.
۱۴. شیوه ارجاع به منابع: به جای ذکر منابع در زیرنویس یا پایان مقاله، در پایان هر نقل قول مستقیم یا غیرمستقیم مراجع مربوط، به این شکل داخل پرانتز قرار داده شود: (نام‌خانوادگی مؤلف، صفحه). چنانچه بیش از یک اثر از مؤلف ذکر شود، منبع به این شکل ارائه گردد: (نام‌خانوادگی مؤلف، عنوان مقاله یا کتاب، صفحه).

۱۵. فهرست الفبایی منابع (فارسی و غیرفارسی جدا):

- کتاب:

نام خانوادگی، نام (نویسنده)، عنوان کتاب، شماره جلد، نام مترجم یا مصحح و غیره، محل نشر، نام ناشر، سال نشر.

- مقاله:

الف) چاپ شده در مجموعه یا دایرةالمعارف:

نام خانوادگی، نام (نویسنده)، «عنوان مقاله»، نام مترجم، عنوان مجموعه یا دایرةالمعارف، اهتمام کننده، محل نشر، نام ناشر، سال نشر، صفحه‌ها.

ب) چاپ شده در مجلات:

نام خانوادگی، نام (نویسنده)، «عنوان مقاله»، نام مترجم، نام مجله، دوره یا جلد، شماره (فصل / ماه و سال)، صفحه‌ها.

ج) چاپ شده در روزنامه:

نام خانوادگی، نام (نویسنده)، «عنوان مقاله»، نام مترجم، نام روزنامه، شماره (روز و ماه و سال)، صفحه.

- سند:

نام سازمانی که سند در آنجا نگهداری می‌شود، شماره پرونده، شماره سند.

۱۶. مقالات ارسالی بازپس فرستاده نمی‌شود.

لطفاً میزان تحصیلات، رتبه و پایه علمی، محل کار دانشگاهی، شماره تلفن منزل و محل کار، تلفن همراه، نشانی، شماره کد یا صندوق پستی و پست الکترونیک خود را در برگه‌ای مجزا همراه مقاله ارسال نمایید.

فهرست مطالب

۷	امکان معرفت از دیدگاه ابن سینا، حمیدرضا خادمی - سیدحسن حسینی	
۸	علیت ارسطویی از منظر توماس آکوئینی، مریم سالم	
۹	جهان‌شناسی ناصر خسرو و مقایسه آن با جهان‌شناسی مانی، مرتضی محسنی - احمد غنی‌پور ملک‌شاه - مرضیه حقیقی	
۱۰	دین و دین‌داران در نگاه صدرالمتألهین شیرازی، ابراهیم نوئی - محمد مهدی باباپور گل افشانی	
۱۱	رابطه عدالت و سعادت از دیدگاه فارابی، زکریا بهارنژاد - کمیل شمس‌الدینی مطلق	
۱۲	نقد و ارزیابی نظریه اعتدال در اخلاق، حسین اترک - مریم خوشدل روحانی	
۱۳	تهذیب و تزکیه نفس در دیدگاه ابن سینا و راه‌های حصول آن محمد نجفی - شهناز شهریار نیسیانی	
	<i>Possibility of Knowledge from Avicenna's Point of View, Hamid Reza Khademi</i>	16
	<i>Sayed Hassan Hosseini</i>	
	<i>Aristotelian Causation from the Perspective of Thomas Aquinas, Maryam Salem</i>	17
	<i>Naser Khosro's Cosmology and its Comparison with Mani's Cosmology,</i>	18
	<i>Morteza Mohseni- Ahmad Ghanipour Malekshah- Marzieh Haghighi</i>	
	<i>Religion and the Pious from Mullā Sadrā's Viewpoint, Ebrahim Noei-</i>	19
	<i>Mohammad Mahdi Babapour Golafshani</i>	
	<i>Farabi's Perspective on the Relationship between Justice and Felicity,</i>	20
	<i>Zakaria Baharnezhad- Komeil Shamsuddini Motlagh</i>	
	<i>Survey and Critique of the Doctrine of the Mean, Hossein Atrak-</i>	21
	<i>Maryam Khoshdel Rohani</i>	
	<i>Refinement and Self-purification from Avicenna's Viewpoint and Ways to Achieve It,</i>	22
	<i>Mohammad Najafi- Shahnaz Shahriari Nayestani</i>	

فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت

دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۳

Research Journal of Islamic Philosophy and
Theology of Shahid Beheshti University

امکان معرفت از دیدگاه ابن سینا

حمیدرضا خادمی*

سیدحسن حسینی**

چکیده

از جمله تلاش‌های ابن سینا در خصوص امکان حصول معرفت برای آدمی، ترسیم فرایند شناخت و مراحل آن است. امکان معرفت از منظر ابن سینا بر مبنای ارتباط واقع‌گرایانه میان معلوم بالذات و معلوم بالعرض با برقراری رابطه ماهوی میان آنها تصویر می‌گردد. وی با دو وجهی دانستن معنای حقیقت، حقیقت به معنای مطابقت صورت ذهنی با متعلق شناسایی را می‌پذیرد، اما با این فرض که در مطالعه متعلق شناخت، تمام وجوه معرفتی آن به ذهن منتقل گردد، مخالفت می‌ورزد و این به دلیل محدودیت‌های منابع شناختی در پوشش حقیقت و گزارش آن به دستگاه ادراکی انسان است. از دیگر تلاش‌های ابن سینا، تحلیل‌ها و پاسخ‌هایی است که وی در رویارویی با شکاکیت و نقض ادعای اصلی شکاک در امکان شناخت و باور موجه، به سود معرفت و واقع‌نمایی آن عرضه می‌دارد. ابن سینا باورهای غیر پایه را که در ارتباط و نسبت با دیگر باورها موجه می‌شوند، بر باورهای پایه مبتنی ساخته و با توجه به چگونگی حصول تصورات سازنده باورهای پایه، توجیه آنها را با ارجاع به واقعیت و حکایت از آن مستند می‌سازد. وی با ارائه برخی راه حل‌ها، در نهایت بر اساس اصل معنابخشی زبان و دلالت ارجاعی معنی، با شکاک به چالش برمی‌خیزد. ابن سینا با رویکردی واقع‌گرایانه در معرفت‌شناسی، اصل تناقض را در حقیقت از اوصاف موجود بماهو موجود دانسته و با ارجاع آن به متن واقع نظریه هستی‌شناختی معنی را به تصویر می‌کشد.

کلید واژه‌ها: امکان معرفت، معرفت‌شناسی، واقع‌گرایی، مطابقت، شکاکیت، مبنای‌گرایی، ابن سینا.

khademi4020@yahoo.com

* عضو هیئت علمی مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

** عضو هیئت علمی دانشگاه شریف

این مقاله با حمایت مالی بنیاد ملی نخبگان آماده شده است

تاریخ پذیرش: ۹۳/۳/۳

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۲/۱۲

فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت
دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۳

Research Journal of Islamic Philosophy and
Theology of Shahid Beheshti University

علیت ارسطویی از منظر توماس آکوئینی

مریم سالم*

چکیده

بشر از بدو پیدایش خود همواره با مسئله علیت دست‌به‌گریبان بوده است، چرا که این موجود متفکر و اندیشمند در باره هر چیزی به فکر فرو می‌رفت و در پی یافتن منشأ پیدایش و اصل آن برمی‌آمد و همین امر سبب شد که او روز به روز در وادی علم و دانش و زندگی در کره خاکی پیشرفت کند. اولین فیلسوف باستانی که به تفصیل به بحث علل می‌پردازد ارسطوست. وی نظریه علیت و علل اربعه را به صورت یک بحث مشخص و مجزای فلسفی مطرح کرد که کاربرد آن نه تنها در مابعدالطبیعه، بلکه در باب برهان منطقی و حرکت طبیعت، محرز بود. توماس آکوئینی که از شارحان ارسطو محسوب می‌شود نگاه متفاوتی به نظریه علیت دارد و در آثار کلامی خود علیت ارسطویی را به گونه‌ای دیگر تبیین می‌کند، اگرچه می‌کوشد در شرواحش بر آثار ارسطو به تفاوت دیدگاه خود اشاره‌ای نکند، ولی در آراء کلامی به ارسطو پایبند نمی‌ماند و بر اساس نگاه مسیحی علیت را تفسیر می‌کند. کلید واژه‌ها: علیت، علت، معلول، علل چهارگانه، علت وجودی، خدا.

جهان‌شناسی ناصر خسرو و مقایسه آن با جهان‌شناسی مانی

مرتضی محسنی*
احمد غنی‌پور ملکشاه**
مرضیه حقیقی***

چکیده

جهان‌شناسی به معنای درک حقیقت پدیده‌های جهان، یکی از مباحث مهم فلسفی به شمار می‌آید. با وجودی که بسیاری از پژوهشگران، ناصر خسرو را فیلسوف نمی‌دانند، آثار او سرشار از اندیشه‌هایی است که به چرایی هستی و نوع تلقی او نسبت به آفرینش و رستاخیز اشاره دارد. این رویکرد بیش از پیش تحت تأثیر علوم و معارف و آیین‌هایی است که در عصر وی رواج داشته و ناصر خسرو نیز، از آنها در جهت تثبیت نظام اندیشه خویش سود جسته است. یکی از آیین‌هایی که در عصر زندگی وی، بارقه‌هایی از آن وجود داشته و او برخی از مبانی جهان‌شناسی خویش را از آن اخذ کرده، آیین مانی است.

دستاورد این پژوهش حاکی از آن است که گرچه جهان‌بینی فکری ناصر خسرو توحیدی است و در مقابل، آیین مانی بر پایه ثنویت بنا شده است، اما جهان‌شناسی ناصر خسرو در پاره‌ای موارد مانند: آفرینش جهان، اسارت روح در کالبد تن، چرایی هستی و راه رستگاری انسان و به ویژه بدبینی و بیزاری از دنیا، تحت تأثیر آموزه‌های مانی و به ویژه جهان‌شناسی او بوده است.

کلید واژه‌ها: جهان‌شناسی، قصاید ناصر خسرو، آیین مانوی، اسماعیلیه، سنت گنوسی.

mohseni@umz.ac.ir
a.ghanipour@umz.ac.ir
marziehaghghi865@yahoo.com

* عضو هیئت علمی دانشکده علوم انسانی دانشگاه مازندران
** عضو هیئت علمی دانشکده علوم انسانی دانشگاه مازندران
*** دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه مازندران

فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت
دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۳

Research Journal of Islamic Philosophy and
Theology of Shahid Beheshti University

دین و دین‌داران در نگاه صدر المتألهین شیرازی

ابراهیم نوئی*

محمد مهدی باباپور گل افشانی**

چکیده

آثار صدر المتألهین شیرازی مجال برداشت‌های مختلف از مفهوم دین را برای مخاطبان فراهم آورده است، زیرا عبارات وی گاهی دین را «تسلیم»، برهه‌ای «ایمان» و زمانی «شریعت» معرفی می‌کند. تعریف‌ها و برداشت‌هایی که هیچ‌یک خالی از ملاحظه نیستند. به رغم این می‌توان تعریف مرضی وی از دین را چنین دانست: دین قانون و برنامه‌ای است که از سوی پروردگار و به واسطه انسان برگزیده‌ای که نبی یا رسول نامیده می‌شود به منظور سامان بخشی به امور فردی و اجتماعی خلق در حین حیات و پس از آن و رساندن آنان به کمال و سعادت شایسته‌شان - در دو بعد نظری و عملی نفس - فرستاده می‌شود. صدرا وارد مباحث مهم دیگری در شناخت دین نیز شده است. او هم اقسام گزاره‌های دین را تبیین کرده است و هم نسبت میان آنها را به خوبی نشان می‌دهد. وی مراتب تکاملی دین، انبیا و امت‌هایشان را روشن ساخته است؛ همچنانکه به تفصیل در باب درجات دین‌داران و نسبت میان آنها هم سخن می‌گوید. نوشتار حاضر می‌کوشد اندیشه‌های صدرا در محورهای مزبور را با کاوش آثار متعدد این حکیم مسلمان بررسی کند.

کلید واژه‌ها: دین، دین‌داران، صدر المتألهین شیرازی، متکلم، فیلسوف، عارف.

Ebrahim.noei@yahoo.com

* عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)

** عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۱/۲۹ تاریخ پذیرش: ۹۳/۴/۱۷

فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت
دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۳

Research Journal of Islamic Philosophy and
Theology of Shahid Beheshti University

رابطه عدالت و سعادت از دیدگاه فارابی

زکریا بهارنژاد*
کمیل شمس‌الدینی مطلق**

چکیده

فارابی عدالت را در سه حوزه تکوین، اجتماع و فرد بررسی می‌کند و در هر سه به اعتدال توجه دارد، به گونه‌ای که در تکوین، به معنای اعطای بهره وجودی به موجودات، متناسب با اهلیت آنها، از سوی خداوند و در اجتماع به معنای توزیع خیرات مشترک، بر اساس شایستگی افراد و در اخلاق به معنای رعایت اعتدال و حد وسط نظر دارد، از سویی وی با تقسیم سعادت به دنیوی و اخروی، سعادت دنیوی را ابزاری برای دستیابی به سعادت حقیقی می‌داند که بالاترین مرتبه آن مختص حکیمان در آخرت است. وی با تأثیرپذیری از افلاطون و ارسطو تأثیر عدالت را در دستیابی به سعادت پذیرفته و این بدین جهت است که عدالت دارای مطلوبیت غیر است و اینکه در تحصیل سعادت به امور دیگری غیر از عدالت نیاز است، نشان می‌دهد که عدالت، شرط لازم برای سعادت است ولی شرط کافی نیست.

کلید واژه‌ها: فارابی، عدالت، سعادت، فضیلت، حد وسط، اعتدال.

z-baharnezhad@sbu.ac.ir
shamsoddinkomail@yahoo.com

* عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
** دانشجوی دکتری دانشگاه ادیان و مذاهب

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۲/۱۳ تاریخ پذیرش: ۹۲/۷/۱

نقد و ارزیابی نظریه اعتدال در اخلاق

حسین اترک*

مریم خوشدل روحانی**

چکیده

نظریه اعتدال یکی از انواع نظریات اخلاق فضیلت است که افلاطون و ارسطو نظریه پردازان اصلی آن در یونان باستان بودند. این نظریه به دلیل سازگاری با متون دین اسلام، نزد فیلسوفان و علمای اخلاق اسلامی رواج زیادی یافت؛ به نحوی که اغلب حکمای اسلامی چون فارابی، ابن سینا، مسکویه، خواجه نصیر طوسی و ملاصدرا تابع این نظریه‌اند. هسته اصلی نظریه اعتدال قاعده اعتدال است که بر اساس آن فضیلت اخلاقی به اعتدال و میانه روی تعریف و همه فضایل اخلاقی به لحاظ وجودی مابین دو ردیلت افراط و تفریط در نظر گرفته می‌شوند. لذا توصیه عملی این نظریه رعایت اعتدال در همه عواطف و اعمال است. نظریه اعتدال با وجود نکات قوتی چون سادگی، شهرت و مورد پذیرش عامه بودن، از اشکالاتی نیز چون عدم انسجام درونی، ابهام در مفهوم حد و وسط، مشکل تعیین حد و وسط، نقص در حل تعارضات اخلاقی و عدم شمول و فراگیری بر تمام فضایل و ردایل برخوردار است. این مقاله به ارزیابی نظریه اعتدال بر اساس معیارهای سنجش نظریه‌های اخلاقی می‌پردازد.

کلید واژه‌ها: اخلاق، نظریه اعتدال، حد و وسط، فضیلت، ارسطو.

فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت

دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۳

Research Journal of Islamic Philosophy and
Theology of Shahid Beheshti University

تهذیب و تزکیه نفس در دیدگاه ابن سینا و راه‌های حصول آن

محمد نجفی*

شهناز شهریاری نیسیانی**

چکیده

مقاله حاضر با استناد به نظر برخی از فلاسفه مسلمان، فعالان هدایت جامعه و صاحب‌نظران حوزه روان‌شناسی و تعلیم و تربیت مبنی بر اینکه ریشه بسیاری از مشکلات، انحرافات و فجایع موجود در جامعه را باید در عدم توجه به نفس و تهذیب و تزکیه آن جستجو کرد، با هدف بررسی تهذیب و تزکیه نفس در دیدگاه ابن سینا و تبیین راه‌های حصول آن با اتخاذ روش تحلیلی-استنباطی به رشته تحریر درآمده است. این مقاله ضمن آنکه گویای تقدم آگاهی از عیوب خود به عنوان یک شناخت جزئی بر تهذیب نفس است، حاکی از آن است که تهذیب و تزکیه نفس در دیدگاه ابن سینا از دو جهت ضرورت دارد؛ نخست نقشی که تهذیب و تزکیه در تأمین سعادت اخروی دارد و دیگری تأثیر مثبت آن از لحاظ تربیتی است. از دیدگاه ابن سینا وصول به سعادت اخروی یا همان مرتبه عقل بالمستفاد تنها با عقل نظری حاصل نمی‌شود، بلکه عقل عملی نیز باید به بالاترین مرتبه خود دست یابد و این جنبه عملی نفس است که بیشتر با تهذیب و تزکیه ارتباط دارد و تأکید ابن سینا بر اصلاح جزء عملی به دلیل رابطه آن با بدن و نقشی است که در ارتباط با عقل نظری جهت دریافت معرفت از عقل فعال دارد.

راه‌های تهذیب و تزکیه نفس در ذیل دو دسته روش‌های اتخاذی از جانب خود (روش‌های اولیه و ثانویه) و روش‌های اتخاذی از جانب دیگران قرار می‌گیرد که این روش‌ها به تقویت و توانمندسازی نفس می‌انجامد.

کلید واژه‌ها: نفس، عقل عملی، عقل نظری، تهذیب، تزکیه.

mdnajafi@yahoo.com
shahriarin201467@gmail.com

* عضو هیئت علمی گروه تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش دانشگاه اصفهان
** کارشناس ارشد گروه تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش دانشگاه اصفهان
این مقاله با حمایت مالی بنیاد ملی نخبگان آماده شده است

تاریخ دریافت: ۹۲/۸/۳۰ تاریخ پذیرش: ۹۳/۴/۱۱

AYENEH MA'REFAT

(Research Journal of Islamic Philosophy and Theology)

No. 38/ Vol. 14/ Spring 2014

Proprietor

Shahid Beheshti University
Faculty of Theology and Religious Studies

Director

Hassan Saeidi, PhD

Editor-in- chief

Mohammad Ali Sheykh, PhD

Executive Manager

Zakaria Baharnezhad, PhD

Advisory Panel

Seyyed Ali Akbar Afjei, PhD; Reza Akbarian, PhD; Mohammad Ebrahimi V., PhD; Ghorban Elmi, PhD; Mohsen Javadi, PhD; Seyyed Hassan Sa'adatMostafavi, PhD; Hassan Saeidi, PhD; Manoochehr Sanei, PhD; Mohammad Ali Sheykh, PhD

Reviewers

Hossein Atrak , PhD; Alireza Ebrahim., PhD; Ghorban Elmi, PhD; Hossein Moghiseh, PhD; Maryam Salem, PhD; Misam sefidkhosh, PhD; Seyyed Mohsen Sadatkiaey, PhD Seyyed Mohammad Esmail Seyyed Hashemi, PhD; Mohammadjavad Shams, PhD; Asghar Vaezi, PhD

Translator

Mohammad Reza Anani Sarab, PhD

Executive Editor

Forough Kazemi

Typesetter

Maryam Mirzaie

Address

*"Ayeneh Ma'refat" Office, Faculty of Theology and Religious Studies,
Shahid Beheshti University, Evin, Tehran*

Postal Code

1983963113

www.sbu.ac.ir/maaref/ayenehmarefat

E-Mail: ayenehmarefat@sbu.ac.ir

Tel.Fax :+98-21-22431785   **Tel**:+98-21-29902527

Print & Binding: *Shahid Beheshti University Printing House*

Note: *The published articles are not the view points of the Quarterly .*

Ayneh Ma'refat is available in following Web Sites in fulltext form

www.ISC.gov.ir
www.SID.ir
www.magiran.com
www.noormags.com
www.srlst.com

Printed in :1393

Possibility of Knowledge from Avicenna's Point of View

Hamid Reza Khademi*

Sayed Hassan Hosseini**

Abstract

One of Avicenna's attempts with regard to the possibility of knowledge for man is the delineation of the process of knowledge and its stages. The possibility of knowledge, from Avicenna's point of view, is based on a realistic relationship between the immediately known and the indirectly known. Assuming that the meaning of truth is two-dimensional, he agrees with truth in the sense of correspondence between a real object and its knowledge associates but he opposes the assumption that in studying the real object all of its knowledge associates are transferred to the mind. The reason is the limitations of knowledge resources in reporting the truth of the real object to the man's cognitive system. Avicenna makes further efforts to respond through analysis to the skeptic's major claim of the impossibility of knowledge and justified belief through enumerating the benefit of knowledge and its realism. Avicenna has based the secondary beliefs which are justified in their relation with other beliefs on fundamental beliefs and has tried to justify the way images constitutive of fundamental beliefs are achieved through reference to the reality and the way it is documented. Ultimately, it is through his provision of some solutions through his references to the principle of the meaningfulness of language and its quality of being referential that he challenges the skeptic. Adopting a realistic approach in epistemology, Avicenna regards contradiction as an attribute of being- qua- being and by making references to the actual text he draws up the theory of ontology of meaning.

Key Terms: *possibility of knowledge, epistemology, realism, correspondence, skepticism, fundamentalism, Avicenna.*

---

* Center of the Research and Development of Human Sciences   khademi4020@yahoo.com

** Sharif University

Aristotelian Causation from the Perspective of Thomas Aquinas

Maryam Salem*

Abstract

Causation has always been with man from the time of his creation for the simple reason that, as a thinking creature, he has been thinking about almost everything seeking the origins of their genesis. This can be considered as the source of his progress in the sciences leading to the improvement of life on earth.

Aristotle is the first ancient philosopher who dealt in depth with the question of causation. He discussed causation and the four causes as an independent philosophical issue which has been used not only in metaphysics but also in logical argumentation and physical motion.

Thomas Aquinas who is one of commentators of Aristotle has a different view about causation. In his theological works, he explains causation in a different way. Although he tries not to show his different view of causation in his commentaries, he does not follow Aristotle in his theological works and interprets causation according to his Christian beliefs.

Key Terms: *causation, cause, effect, the four causes, existential cause, God.*

---

* Shahid Beheshti University

m-salem@sbu.ac.ir

Naser Khosro's Cosmology and its Comparison with Mani's Cosmology

Morteza Mohseni*
Ahmad Ghanipour Malekshah**
Marzieh Haghighi***

Abstract

Cosmology, defined as the understanding of the real nature of the universe, is one of the most important philosophical topics. In spite of the fact that a lot of researchers have not considered Naser Khosro as a philosopher, his works are full of ideas and assumptions which refer to the why of the universe and his interpretation of creation and resurrection. This approach is rather influenced by the special sciences, teachings and beliefs which were so common in his time and he drew upon them in establishing his way of thinking. One of the belief systems whose traces were detectable at that time and he had used to develop some of the foundations of his cosmology was the Manichaeism.

The results of the present study shows that although Naser Khosro's cosmology is monotheistic which is just the opposite of Mani's dualistic cosmology, it is affected by this cosmology in cases such as the creation of universe, captivity of the spirit in the body, the why of the universe, and man's salvation and especially hatred of universe and pessimism.

Key Terms: *cosmology, Naser Khosro, lyrics, Manichaeism, Esmailiyye, Gnostic religion.*

---

* Mazandaran University

** Mazandaran University

*** Mazandaran University

mohseni@umz.ac.ir

a.ghanipour@umz.ac.ir

marziehaghighi865@yahoo.com

Religion and the Pious from Mullā Sadrā's Viewpoint

Ebrahim Noei*

Mohammad Mahdi Babapour Golafshani**

Abstract

The works of Sadr al-Muta'allehin Shirāzi, widely known as Mullā Sadrā, offer readers an opportunity to have different readings of the concept 'religion' because his definition of religion sometimes suggests 'surrender', in certain occasions 'faith' and at times the 'Divine law'. None of these definitions and readings are exempt from certain considerations. In spite of this diversity, his own accepted definition of religion is as follows: Religion is a law and a plan revealed by Allah through a chosen man called Prophet or Messenger to organize personal and social affairs of the people both in their lives of this world and in those of the other (hereafter), and lead them to the desired and deserved state of perfection and happiness or eternal bliss— in the theoretical and practical aspects of the soul (*nafs*). Mullā Sadrā has also opened up some other significant discussions on the way through which one can come to know religion. Not only has he explained statements of religion but also he has nicely illustrated the relations that exist among them. He has also made clear the evolutionary levels (states) of religion, Prophets and religious communities, as he has spoken of the grades of the people of faith and their interrelations in detail. The present paper seeks to explore Mullā Sadrā's thoughts on the above-mentioned issues by examining the numerous works of this Muslim sage.

Key Terms: *religion, the pious, Mullā Sadrā, theologian, philosopher, mystic.*

---

* Shahid Beheshti University

Ebrahim.noei@yahoo.com

** Shahid Beheshti University

Farabi's Perspective on the Relationship between Justice and Felicity

Zakaria Baharnezhad*
Komeil Shamsuddini Motlagh**

Abstract

Farabi considers justice in the three domains of genesis, society and individual being and in all three pays close attention to moderation. In his view, moderation, in genesis, means giving existence to creatures based on eligibility, in society, it means the distribution of common good based on individuals' merits and, in relation to morality, it means respect for the mean or the middle. He classifies felicity to worldly felicity and heavenly felicity; the former is the means through which the latter is achieved. Heavenly felicity, as the highest rank to be achieved is specified for sages. Being influenced by Plato and Aristotle, he agrees with the contribution of justice to the achievement of true happiness and this is due to its nature which makes it a necessity for other things which are desirable. The fact that gaining true happiness necessitates things other than justice provides evidence that justice is only a requisite condition.

Key Terms: *Farabi, justice, felicity, virtue, middle-of-the-rods, moderation.*

---

* Shahid Beheshti University

z-baharnezhad@sbu.ac.ir

** University of Religions and Denominations

shamsoddinkomail@yahoo.com

Survey and Critique of the Doctrine of the Mean

Hossein Atrak*

Maryam Khoshdel Rohani**

Abstract

The doctrine of the mean is a version of the virtue ethics theories which were originally introduced by Plato and Aristotle. This theory because of its compatibility with Islamic texts is the most prevalent theory of ethics among Islamic scholars. Farabi, Miskawayh, Avicenna, Nasir al-Din Tusi, Mullsadra and others have been influenced by this theory. The principle of the mean constitute the core of this doctrine and is the basis upon which the moral virtue is defined as moderation and all moral virtues are considered as the desirable middle between the two extremes excess and deficiency. The practical implication of this theory is respect for moderation in all actions and emotions. The doctrine of the mean, beside its strong points such as simplicity and public acceptance, suffer some weak points such as internal inconsistency, ambiguity in the concept of the mean itself, the issue of the difficulty of determining the mean, defects in resolving ethical conflicts and its failure to be applicable to all virtues and vices. The present article examines the doctrine of the mean based on the criteria for evaluating moral theories.

Key Terms: *Ethics, the Doctrine of the Mean, Moderation, the desired middle, virtues and vices, Aristotle.*

---

* University of Zanjan

atrakhossein@gmail.com

**University of Zanjan

Refinement and Self-purification from Avicenna's Viewpoint and Its Ways to Achieve

Mohammad Najafi*

Shahnaz Shahriari Nayestani**

Abstract

Drawing upon the views of some Muslim philosophers, social guidance activists and psychology and education authority figures who attribute the root of many societal problems, perversities and calamities to the self and its refinement and cultivation, the present paper aims at investigating refinement and self-purification from Avicenna's viewpoint adopting an analytical-deductive method. The paper gives priority to the awareness of one's flaws as a partial step toward the recognition of self-refinement and indicates that refinement and self-improvement from Avicenna's viewpoint is doubly necessary; first, because of the role that refinement and cultivation plays in securing the hereafter bliss, and secondly because of its positive effect from an educational standpoint. From Avicenna's point of view, achieving hereafter bliss or acquired intelligence cannot rest only on theoretical reason; the pragmatic reason should also reach its highest position. It is the pragmatic aspect of the self which is more related to refinement and cultivation, and Avicenna's emphasis on improving the pragmatic component is due to its relation to the body and the role it has in relation to theoretical reason gaining sapience from active reason. Refinement and self-purification fall under two categories of methods those adopted by oneself (primary and secondary methods), and those adopted by others; both methods lead to the reinforcement and empowerment of the self.

Key Terms: *self (soul), practical reason, speculative reason, refinement, purification.*

---

* Isfahan University

mdnajafi@yahoo.com

** Isfahan University

shahriarin201467@gmail.com